

УДК УДК 372.3/4

**НАВЧАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ОСВІТНЬО-РУХОВОЇ МЕТОДИКИ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ**

О. І. Янкович

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна)
Куявсько-Поморська Вища школа (Бидгощ, Польща)
E-mail: yankov@tnpu.edu.ua*

**TEACHING OF PRIMARY AGE PUPILS BY MEANS
OF EDUCATIONAL AND MOVING METHODS
IN COMPREHENSIVE SCHOOLS OF UKRAINE AND POLAND**

O. I. Yankovych

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine)
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy (Bydgoszcz, Polska)*

У статті здійснено порівняльний аналіз теорії і практики навчання в русі учнів молодшого шкільного віку в загальноосвітніх закладах Польщі та України. Висвітлено сутність основних понять. Проаналізовано праці українських, польських, американських учених про взаємозв'язок рухової активності, розвитку інтелекту, формування особистісних якостей дитини, досягнення нею успіху.

Виявлено особливості навчання в русі, показано необхідність їх урахування в навчально-виховному процесі. Відображено авторські освітньо-рухові методики, технології науковців України та Польщі. Обґрунтовано необхідність удосконалення професійної майстерності вчителя для роботи з дітьми за допомогою засобів освітньо-рухових методик.

Визначено перспективи реалізації позитивних ідей у польських та українських загальноосвітніх школах. Показано доцільність обміну досвідом у проведенні дослідно-експериментальної роботи між науковцями й учителями шкіл України й Польщі із

запровадження здоров'язберігальної технології «Навчання в русі» в системі дидактичної та оздоровчо-виховної роботи.

Ключові слова: навчання в русі, методи, засоби, освітньо-рухова методика, освітньо-рухова технологія, дидактична модель «Навчання в русі», здоров'язберігальні рухові технології, інтерактивне навчання, ігрові технології, гра, забава.

Comparative analysis of theory and practice of learning through movement of primary age pupils in comprehensive schools of Poland and Ukraine has been made in the article. The meaning of basic terms has been cleared up. The works of Ukrainian, Polish and American scientists as to the interconnection between physical activities, the development of intelligence, forming of personality qualities of the child, achieving success have been analysed.

The peculiarities of learning through movement have been found out. The necessity of their usage in educational process has been shown. Author educational and moving methods, technologies of Ukrainian and Polish researchers have been described. The necessity of improvement the professional skills of the teacher to work with children by means of educational and moving methods has been grounded.

The prospects of positive ideas implementation in Polish and Ukrainian schools have been determined. The reasonability of exchange of experience in carrying out the research and experimental work between scientists and teachers from Poland and Ukraine with the introduction of health keeping technology "Learning through movement" in the system of didactic as well as health and educational work has been shown.

Keywords: learning through movement, methods, means, educational and moving methods, educational and moving technology, didactic model "Learning through movement", health keeping moving technologies, interactive learning, game technologies, game, fun.

Постановка проблеми. Концепція Нової української школи зумовлює необхідність кардинального реформування освітньої галузі. Проте варто зазначити, що важливі зміни у шкільництві відбуваються не тільки в нашій державі, але й у європейських. Однією з них є Республіка Польща – найближчий сусід України як на територіальному, так і ментальному рівнях. Між українською і польською освітніми системами є суттєві відмінності, зокрема у структурі шкільництва, проте є й багато спільних проблем, часто пов'язаних із євроінтеграційними процесами, що зумовлює потребу обміну досвідом у галузі розробки й запровадження інновацій. Це реалізація інноваційних форм і методів навчання передусім учнів молодшого шкільного віку, адже в початковій школі закладаються основи для подальшого розвитку особистості, для її життєвого успіху.

На важливості впровадження нових методів навчання наголошується в Концепції Нової української школи [5]. На них акцентується увага також у методичних рекомендаціях щодо викладання в початковій школі у 2016/2017 навчальному році. Зокрема, зазначається, що навчання учнів

молодшого шкільного віку має відбуватися «через діяльність, ігровими методами як у класі, так і поза його межами»; серед методів навчання домінуватимуть інтерактивні, методи навчання в русі тощо [4].

Методи навчання в русі (через рух) реалізуються і в українських, і в польських школах. Проте в українських навчальних закладах це відбувається радше в контексті здоров'язбереження, тоді як у польських акцент робиться на поліпшенні якості навчання. Отже, потребує поглибленого аналізу досвід застосування таких методів для реалізації позитивних ідей у школах Польщі й України. Заслужують на увагу також дослідження теоретичних аспектів упровадження освітньо-рухової методики навчання учнів молодшого шкільного віку, адже ці наукові розвідки дають змогу розробити рекомендації для підвищення ефективності навчального процесу в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчання в русі (навчання через рух) дітей дошкільного і молодшого шкільного віку як чинник розвитку інтелекту є предметом окремих наукових досліджень українських учених (О. Дубогай, І. Макущенко тощо) і численних наукових розвідок зарубіжних науковців (Дж. Вос (J. Vos), Д. Дзямська (D. Dziamska), Г. Драйден (G. Dryden), Р. Кассілхас (Ricardo C. Cassilhas), Р. Лабан (R. Laban), М. Ликовська (M. Łukowska), К. Орф (K. Orff), Л. Палмер (L. Palmer), К. Ройковська (K. Rojkowska), Л. Хаддок (L. Chaddock), В. Шерборн (W. Sherborn)) тощо.

Суттєвий внесок у розвиток навчання в русі здійснила українська дослідниця О. Дубогай, яка розробила освітньо-рухову методику (модель) навчання учнів молодшого шкільного віку, а також реалізувала здоров'язберігальні рухові технології [1; 2; 3]. В обґрунтуванні теоретичних і методичних аспектів навчання в русі важливими є ідеї І. Барбашової про сенсорний розвиток молодших школярів, О. Сороки про підготовку вчителів до використання арт-терапевтичних технологій у початковій школі.

У Польщі навчання через рух – предмет дослідження, зокрема, Д. Дзямської, яка є основоположником зазначеного дидактичного методу [8; 9].

Теорію і практику навчання в русі суттєво збагатили у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. американські вчені (Дж. Вос, Г. Драйден, Л. Палмер тощо). Їх численні наукові розвідки переконливо доводять, що спеціально розроблені рухові вправи не лише сприяють ефективному навчанню, а й

формуванню особистості дитини. Зокрема, дослідження американських науковців Г. Драйдена і Дж. Вос про значення рухової активності в житті дитини дошкільного і молодшого шкільного віку становлять свого роду революцію в навчанні. Спираючись на наукові розвідки Л. Палмера, Г. Драйден і Дж. Вос доводять, що діти не просто ходять, бігають, скачуть, тобто займаються традиційними видами рухової активності: «Ми рекомендуємо їм такі види діяльності, які спеціально придумані для активізації тих частин мозку, що, як відомо, стимулюють їхні зорові, дотикові та слухові відчуття, а також їхню здатність засвоювати знання» [7, с. 237].

Більшість батьків інтуїтивно знає, що дитина, скажімо, дуже полюбить крутитися навколо своєї осі, ніби гелікоптер. Дослідження в державних школах Міннеаполіса, які проводив Л. Палмер, показали, що така вправа істотно впливає на ріст мозку. І що інтенсивніше виконувати цю вправу, то більше вона впливає на збільшення тієї ділянки мозку, яка відповідає за подальше навчання. Загалом результатом цього виду активності є зростання компетентності та зосередження уваги, упевненість у собі, пришвидшення реакцій, уміння вирішувати щораз складніші навчальні завдання [7, с. 237]. Отже, американські вчені показали переваги навчання в русі й перспективи реалізації цього методу.

У працях зарубіжних та українських учених часто розглядаються проблеми розвитку інтелекту завдяки руховій активності. Проте ґрунтовних порівняльно-педагогічних наукових досліджень теоретичних аспектів і практики реалізації освітньо-рухових методик, визначення напрямів використання ідей у загальноосвітніх школах України та Польщі не виявлено.

Мета статті: на основі порівняльного аналізу теорії та практики навчання в русі учнів молодшого шкільного віку в Польщі й Україні виявити особливості цього методу та визначити перспективи реалізації позитивних ідей у польських та українських загальноосвітніх школах.

Виклад основного матеріалу.

Теорія і практика навчання в русі інтенсивно розвиваються з кінця ХХ – початку ХХІ ст. Його передумовами є широко використовувані у ХХ ст. ігрові дидактичні технології й методи, а також методи інтерактивного навчання, що передбачають рухову активність дітей. Проте є й більш ранні дослідження цього питання. Ідеї сучасних освітньо-рухових методик про взаємозв'язок фізичного, психічного й розумового

розвитку людини обґрунтовували класики педагогіки Дж. Локк, П. Лесгафт, В. Сухомлинський тощо.

В останнє десятиріччя навчання в русі все ширше використовується в дошкільних закладах та початкових школах України й Польщі. Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України (№ 1312 від 02.11.2016 р.) розпочата дослідно-експериментальна робота на базі загальноосвітніх навчальних закладів низки областей, зокрема Вінницької, Волинської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, а також м. Києва за темою «Здоров'язбережувальна технологія «Навчання у русі» в системі оздоровчо-виховної роботи» [6].

Зважаючи на актуальність навчання через рух, доцільно з'ясувати його понятійно-термінологічний апарат.

У педагогічній теорії польської вченої Д. Дзямської навчання через рух – це педагогічна система форм і методів навчання й терапії, яка ґрунтується на природному спонтанному русі організму. Людина рухається, а отже, через рух активуються відчуття, завдяки яким пізнається оточуючий світ.

Як відомо, педагогічні технології є водночас педагогічними системами. Тому трактування українською вченою О. Дубогай навчання в русі як технології є виправданим. Науковець розглядає як компонент таких технологій інтерактивні методи, вказує на широкий спектр їх виховних функцій, зазначивши при цьому, що «здоров'язберігальні рухові технології передбачають зміну діяльності, чергування інтелектуального, емоційного та рухового її видів для індивідуальної, парної, групової (за рядами або весь клас) форм роботи, що стимулює миттєве мислення учнів, сприяє поширенню їхньої рухової активності, своєчасному запобіганню розумовій утомі, учить дружнього та гуманного спілкування, розвиває патріотичну відповідальність у команді, уміння поважати думки й помилки інших за рахунок створення ігрових ситуацій, нестандартних інтегрованих уроків» [2, с. 70].

Отже, О. Дубогай розглядає навчання в русі як здоров'язберігальну рухову технологію, при цьому вказує на її важливе значення і для розвитку дитячого організму, і для розумової діяльності, зокрема зазначає: «Ураховуючи, що прояв більшості відхилень у стані здоров'я молодших школярів (порушення постави та сколіози, вегето-судинна дистонія, неврози, захворювання жовчного міхура, розвиток короткозорості та ін.) пов'язаний із великим розумовим навантаженням на фоні різко зниженого,

порівняно з дошкільним дитинством, обсягом рухової активності внаслідок довгого сидіння за партою в процесі навчання й під час виконання домашніх завдань, одним з альтернативних підходів для зняття загальної втоми та перевтоми й поліпшення ефективності засвоєння навчального матеріалу нами розроблено та апробовано дидактичну модель «навчання в русі» [2, с. 69].

Її науковець трактує як «комплекс методичних підходів, які під час проведення загальноосвітніх уроків у початкових класах підпорядковані загальній меті оздоровчо-виховної освіти дітей, що реалізується послідовно, у динаміці розкриття змісту навчального матеріалу з опорою як на взаємозв'язок «учитель-учням», так і «учні-учителю», що загалом впливає на ефективність запам'ятовування дітьми нового навчального матеріалу» [2, с. 69].

О. Дубогай акцентує увагу, що навчання в русі необхідно реалізовувати переважно під час заключної частини уроку. У цей час на тлі розумової втоми дітей спостерігаються низький розумовий та руховий рівні активності. Науковець вважає за доцільне, викладаючи зміст нового матеріалу і, якщо треба, записуючи його на дошці, пропонувати учням «відображати його у вигляді рухових дій, виписуючи літери цифри, фрази, іноземні слова, формули, арифметичні та математичні приклади і відповіді на них та інше кінчиком носа, плечовими точками, руками чи іншими частинами тіла. Такий підхід сприяє не тільки просторовому запам'ятовуванню запропонованих навчальних знань, але і поліпшенню розумової працездатності за рахунок, наприклад, поширення рухової активності м'язів» [2, с. 61–62].

У працях О. Дубогай використовуються такі терміни: освітньо-рухова методика, освітньо-рухова технологія, дидактична методика «навчання в русі», дидактична модель «навчання в русі», здоров'язберігальна рухова технологія, освітньо-рухова технологія, дидактична технологія «навчання в русі» тощо.

Дослідниця, зокрема, зазначає: «Дидактична модель «навчання у русі» сприяє створенню таких умов освітнього середовища, які стимулюють засвоєння нових знань у процесі впровадження освітньо-рухових технологій, сприяючи виникненню критичного моменту уроку та стимулюючи виникнення імпульсу для творчого мислення, спонукаючи учнів до виконання знайомих їм дій у новій послідовності» [2, с. 70]. Проте праця ученої, у яких би визначалася сутність і, головне, співвідношення

цих понять, не виявлено. Засобами методики «Навчання в русі» О. Дубогай розглядає методи й засоби фізичної культури. Використання в здоров'язберігальних рухових технологіях парної, групової роботи засвідчує, що йдеться також про реалізацію інтерактивного навчання. Наприклад, такі широковідомі методи, як «Броунівський рух», «Диктант для розвідника», «Карусель» тощо, можуть трактуватися і як рухові, і як інтерактивні, і як ігрові.

У польській педагогіці науковці не оперують термінами «дидактична модель», «технологія», зазвичай використовуючи терміни «методика», «метод», які сприяють навчанню через рух.

Засновницею такого навчання є Д. Дзямська [8; 9; 12; 13; 14]. На її думку, під час занять рух повинен бути запланований, ритмічний, доповнюватися музикою.

Навчання через рух у системі Д. Дзямської ґрунтується на трьох основних формах активності дитини:

- вправи – досконалі особливі функції організму (креслення, тупання, скакання);
- забава – передбачає декілька вправ, зокрема діти ходять навкруг столу і креслять ритмічні лінії правою і лівою рукою;
- гра – складається з кількох вправ з чітко визначеними засадами.

У польській педагогіці є не лише гра як метод навчання і виховання, а й забава. Іноді педагоги ототожнюють ці поняття, але найчастіше диференціюють. Зокрема, на думку польського науковця Ч. Купісевича, забава – це одна з форм активності людини, що здійснюється добровільно і супроводжується позитивними емоційними й пізнавальними відчуттями. Польський дидакт В. Оконь вважає, що забава – це діяльність, яка виконується для отримання задоволення. Натомість гра може передбачати дидактичні цілі, реалізація яких вимагає від дитини проявів відповідальності.

Як засвідчує аналіз польських посібників для підготовки майбутніх учителів до роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку [10; 11], у навчально-виховній практиці реалізуються методики К. Орфа, Р. Лабана, В. Шерборн тощо, які ґрунтуються на поєднанні рухової діяльності, музичного супроводу, здебільшого ще й слів. Діти граються в гелікоптера (гру запропонував американський професор Л. Палмер), у лівні вісімки, гімнастику мозку тощо.

Отже, відмінності між польською й українською системами навчання в русі полягають у самому характері цих рухів. У методиці Д. Дзямської це не будь-яка рухова активність, а ритмічні рухи (доповнюються скаканням, тупанням) у музичному супроводі. У системі (моделі, технології) О. Дубогай – широкий спектр рухів і вправ під час проведення всіх уроків у початковій ланці освіти.

Навчання в русі виконує функції оздоровлення, розвитку інтелекту й емоційно-чуттєвої сфери, формування особистості дитини, її соціалізації. Проте воно за невмілого використання може перетворитися в гру, де зникають відповідальність дитини за результати навчання, усвідомлення необхідності дотримуватися дисципліни, ретельно планувати своє життя. Таким чином, набувають актуальності наукові дослідження з реалізації навчання в русі, а також обмін досвідом дослідно-експериментальної роботи між науковцями й учителями шкіл України й Польщі. Уточнення потребує як понятійно-термінологічна база, так і змістовий та процесуальний компоненти нової системи навчання.

Висновки. Аналіз теорії та практики навчання в русі дає підстави зробити висновки, що воно володіє низкою переваг:

- розвиває мотивацію до навчання, інтелект, емоційно-чуттєву сферу;
- дає змогу зберегти й зміцнити здоров'я дитини;
- сприяє розвитку моральних якостей дітей, інстинкту успіху, формуванню вмінь працювати в команді.

Водночас таке навчання вимагає від учителя пильності у використанні. Педагог, застосовуючи засоби освітньо-рухової методики, повинен виховувати відповідальність учнів за результати навчальної діяльності; постійно дисциплінувати дітей, оскільки навчання – це не лише гра, а й один із найскладніших видів праці; враховувати особливості не лише окремих дітей, а й класу в цілому; добирати методи відповідно до рівня розвитку й згуртованості дитячого колективу. Аналіз методик, методів навчання в русі показує, що його здатний реалізувати вчитель, який володіє професійною майстерністю, має творчу та психоемоційну фантазію, упевнений у собі та вміє керувати дитячим колективом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубогай О. Навчання в русі. Здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі : метод. посібник / Олександра Дубогай. – Київ : Шкільний світ, 2005. – 112 с.
2. Дубогай О. Навчання учнів початкової школи в системі здоров'язбереження засобами освітньо-рухової методики [Електронний ресурс] / Олександра Дубогай // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць. – 2015. – № 3 (31). – С. 69–74. – Режим доступу : http://physicaledu-journal.org.ua/sites/default/files/articles/18_17.pdf
3. Дубогай О. Освітньо-рухова методика навчання учнів молодших класів в системі здоров'язбереження [Електронний ресурс] / Олександра Дубогай. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Vird_2015_38_11%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Vird_2015_38_11%20(2).pdf)
4. Методичні рекомендації щодо викладання у початковій школі у 2016/2017 навчальному році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.schoolife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-u-pochatkovij-shkoli-u-2016-2017-navchalnomu-rotsi/>
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/Новини202016/12/05/konczepczyia.pdf>
6. Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів Вінницької, Волинської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької областей та м. Київ : Наказ Міністерства освіти і науки України № 1312 від 02.11.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-11-08/6397/nmo-1312.pdf>
7. Dryden G. Rewolucja w uczeniu : przekł. Bożena Józwiak / Gordon Dryden, Jeannette Vos. – Poznan : Wyd-wo Zysk i S-ka, 2003. – 543 s.
8. Dziamska D. Edukacja przez ruch. Fale, spirale, jodełki, zygzaki (miękkka) / Dorota Dziamska. – Warszawa : Wydawnictwo : Nowa Era, 2015. – 60 s.
9. Dziamska D. Edukacja przez ruch. Kropki, kreski, owale, wiązki / Dorota Dziamska. – Warszawa : Wydawnictwo : WSiP Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2015. – 48 s.
10. Karbowniczek J. Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką / Jolanta Karbowniczek, Małgorzata Kwaśniewska, Barbara Surma. – Kraków : Akademia Ignatium, Wydawnictwo WAM, 2011. – 392 s.
11. Klus-Stańska D. Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania / Redakcja naukowa Dorota Klus-Stańska, Maria Szczepska-Pustkowska. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Łośgraf, 2011. – 684 s.
12. Metody aktywne w pracy z dzieckiem w młodszy m wieku szkolnym [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sp4al.edu.pl/publikacje/metody%20aktywne%20staniel.htm>
13. Metody i techniki wykorzystywane w pracy z dziećmi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pwp7.edukacja.kety.pl/metody-i-techniki-wykorzystywane-w-pracy-z-dziecmi/
14. Teoria systemu Edukacja prez ruch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pracownia.origami.org.pl/sub,pl,teoria-systemu-epr.html>

REFERENCES

1. Dubogaj O. Navčannâ v rusi. Zdorov'âzberigaûči pedagogični tehnologiï v počatkovij školi [Learning in motion. Health preserving pedagogical technologies in elementary school] : metod. posibnik / Oleksandra Dubogaj. – Kiïv : Škil'nij svit, 2005. – 112 s.
2. Dubogaj O. Navčannâ učniv počatkovoï školi v sistemì zdorov'âzberežennâ zasobami osvìtn'o-ruhovoï metodiki [Teaching elementary school students in the system of healthcare through means of educational and motor methods] [Elektronnij resurs] / Oleksandra Dubogaj // Fìzične vihovannâ, sport ì kul'tura zdorov'â u sučasnomu suspil'stvì : zb. nauk. prac'. – 2015. – №3 (31). – S. 69–74. – Režim dostupu: http://physicaledu-journal.org.ua/sites/default/files/articles/18_17.pdf
3. Dubogaj O. Osvìtn'o-ruhova metodika navčannâ učniv molodših klasiv v sistemì zdorov'âzberežennâ [Educational-motor method of teaching pupils of the junior high school in the system of healthcare] [Elektronnij resurs] / Oleksandra Dubogaj. – Režim dostupu : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Vird_2015_38_11%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Vird_2015_38_11%20(2).pdf)
4. Metodični rekomendacii šodo vikladannâ u počatkovij školi u 2016/2017 navčal'nomu roci [Methodological recommendations for teaching at elementary school in the 2016/2017 academic year.] [Elektronnij resurs]. – Režim dostupu : <http://www.schoolife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykkladannya-u-pochatkovij-shkoli-u-2016-2017-navchalnomu-rotsi/>
5. Nova ukraïns'ka škola. Konceptual'ni zasadi reformuvannâ seredn'oï školi [New Ukrainian School. Conceptual Principles of Reforming Secondary School] [Elektronnij resurs]. – Režim dostupu : <http://mon.gov.ua/Новини202016/12/05/konceptczziya.pdf>
6. Pro provedennâ doslidno-eksperimental'noï roboti na bazi zagal'noosvitnih navčal'nih zakladiv Vinnic'koï, Volins'koï, Sums'koï, Ternopil's'koï, Harkivs'koï, Hmel'nic'koï oblastej ta m. Kiïv [On conducting experimental and experimental work on the basis of general educational institutions of Vinnytsya, Volyn, Sumy, Ternopil, Kharkiv, Khmelnytskyi oblasts and Kyiv] : Nakaz Ministerstva osviti ì nauki Ukraïni №1312 vid 02.11.2016 r. [Elektronnij resurs]. – Režim dostupu : <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-11-08/6397/nmo-1312.pdf>
7. Dryden G. Rewolucja w uczeniu : przekł. Bożena Józwiak / Gordon Dryden, Jeannette Vos. – Poznan : Wyd-wo Zysk i S-ka, 2003. – 543 s.
8. Dziamska D. Edukacja przez ruch. Fale, spirale, jodełki, zygzaki (miękkka) / Dorota Dziamska. – Warszawa : Wydawnictwo : Nowa Era, 2015. – 60 s.
9. Dziamska D. Edukacja przez ruch. Kropki, kreski, owale, wiązki / Dorota Dziamska. – Warszawa : Wydawnictwo : WSiP Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2015. – 48 s.
10. Karbowniczek J. Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką / Jolanta Karbowniczek, Małgorzata Kwaśniewska, Barbara Surma. – Kraków : Akademia Ignatium, Wydawnictwo WAM, 2011. – 392 s.
11. Klus-Stańska D. Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania / Redakcja naukowa Dorota Klus-Stańska, Maria Szczepska-Pustkowska. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Łośgraf, 2011. – 684 s.

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

12. Metody aktywne w pracy z dzieckiem w młodszym wieku szkolnym [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sp4al.edu.pl/publikacje/metody%20aktywne%20staniel.htm>

13. Metody i techniki wykorzystywane w pracy z dziećmi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pwp7.edukacja.kety.pl/metody-i-techniki-wykorzystywane-w-pracy-z-dziecmi/

14. Teoria systemu Edukacja prez ruch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pracownia.origami.org.pl/sub,pl,teoria-systemu-epr.html>